

նրն արեւն, յաջորդ համեմատական թիւերը ունենանք ըստ օրինաց Պոտէի.

Փայլածու	0,4	Լուսնթագ	5,2
Արուսեակ	0,7	Երեակ	10,0
Երկիրս	1,0	Ուրանոս	19,2
Հրատ	1,6	Պիսիզոն	30,0

Արեւ զանգուածն գրեթէ մէկ ու կէս միլիոն անգամ աւելի է քան զգանգուած երկրիս. Արեգական մակերևութին վրայ՝ 28 անգամ աւելի է ծանրութիւնն քան զծանրութիւն երկրիս երեսը. այնպէս որ եթէ մարդս երկրիս վրայ 4 բուգ կամ վաթսուներկեց ու կէս հազարաւոր մի ծանրութիւն ունենայ, արեւ վրայ պէտք է լինի 112 բուգ կամ 1862 հազարակրամ: Եթէ կշիռքով չափուի, Արեւը 355,000 անգամ աւելի կը կշռէ քան զերկիրս, և 1000 անգամ աւելի քան բոլոր մոլորակներ ի միասին:

Շարանակերի

Քոյա ընկոյզ. — Ճանապարհորդը ի վաղուց ծանուցեր էին ուսումնական աշխարհի Քոյա կոչուած ընկուզին գոյութիւնն յԱփրիկէ և նորա զարմանալի յատկութիւնները, զորս իսկզբան չափազանց և մինչև իսկ առասպելական համարեցան. այժմ ճշմարիտ իրողութիւն մ'է, և ամէն մարդ կրնայ անձամբ փորձել և տեսնել:

Եւ յիրաւի, միշտ ուժով բնիկ խափշիկ մի, միայն Քոյա կոչուած ընկոյզն ուտելով, կարող է 80 քիլոմէտր ճամբայ ընել օրը՝ Ափրիկէի կիզիչ արեգական տափ, առանց որ և է նեղութիւն կամ յոգնածութիւն զգալու: Ասոր ապացոյցն է Գաղղիոյ զօրաց մէջ գործածուած պաքսիմատն՝ որ կը կոչուի «փութացնող»:

1835 ին յԱլճէրի, 23 երրորդ Որսորդ լոկատին զինուորք, միայն փութացնող պաքսիմատն ուտելով և մաքուր ջուր խմելով, Յունիս ամսուն մէջ կրցան հինգ ու կէս քիլոմէտր ճամբայ ընել ժամը՝ շարունակ տասը ժամ քալելով Ափրիկէի դժուարին ճամբաներէն, ուր անընդհատ տաք ու անձրևներ պակաս չեն, առանց նեղութիւն և յոգնութիւն իմանալու: — Այս պաքսիմատին ներքին թաղուն զօրութիւնը, որ գաղտնիք էր, այժմ յայտնի եղաւ որ Քոյա ընկուզին զօրութիւնն է:

Քոյա, զոր բուսաբանք կը կոչեն *Sterculia acuminata* (սրածայր աղբիկ?) գեղեցիկ ծառ մի է 10 էն 20 մէտր բարձրութեամբ, առ ի կախ ճիւղերով և լայն տերևներով՝ նման չազանակի ծառոյն. Տաս տարուան մէջ իր կատարեալ մեծութեան կը հասնի, յորում կարելի է վրայէն պտուղ քաղել երկու անգամ քառասնական քիլոկրամ: Այս ծառը կը գտնուի Ափրիկէի արևմտեան եզերքը, Սենեկալիայէն մինչև Գոնկոյ և մասնաւորապէս Տահոմէյ թագաւորութեան մէջ:

Բայց դիւրաւ յառաջ եկած է նաև Հնդկաստանի, Սէչելեան կղզեայ, Զանգիպարի, Սէյլանի և Աւստրալիոյ մէջ, և այժմ կը ջանան մտցընել նաև յԱտլանտեան կղզիս, ի Կուլինէա և ի Գոյինչին:

Ըստ կարծեաց Գ. Ժէրմէն—Սէյի, քոլա ընկուզին զարմանալի զօրացուցիչ ազդեցութիւնը՝ կը ներգործէ ողնածուծ գրութեան անկանոն գրգռութեան վրայ, և կերպով մը գործարանաց պաշար հասցընելու կը ծառայէ: Եւ յիրաւի, նա ուտելեաց տեղ չի բռներ, այլ միայն կ'ազդէ մարդուս վրայ գրգռողական կերպով:

Իսկ ըստ կարծեաց այլոց, ֆոլա ընկոյզը նման է խահուէի, թէյի և քաքաօի, միայն այս տարբերութեամբ որ քոլա աւելի զօրաւոր և կարող է կալուանացնել զգործարանս: Միով բանիւ, շատ փորձերէ յայտնի է որ այս զարմանալի ընկոյզը՝ կ'արգելու մարդուս ուտելու փափաքը և միանգամայն ակործը, ուժովցընելով ջղային գրութեանց գործողութիւնը, կանոնաւորելով սրտի բաբախումն, ոնչացընելով անօթութեան զգացումն, ծանրաշնչութիւն և յոգնածութիւն, արագելով նիւթական ուժը. և կարելի է՝ ուտելով միայն այս ընկուզէն, ճամբայ ելլել առանց կերակրոյ, երկայն ճամբորդութիւն ընելով անփնաս և անփտանգ:

Քոլա ընկոյզը դառն է և լեղի, նման նուան կեղեի, սակայն իբրև դեղ շատ օգտակար է և կը գործածուի ի բժշկաց ամենայն յաջողութեամբ ընդդէմ սրտային և ջղային ցաւոց, յլլխի ցաւի, ընդհատական ջերմի, արեան նուազութեան, աղեաց բորբոքման և նաև քոլերայի դէմ: Կը հաստատեն նաև որ այս պտուղը սրամիտ կ'ընէ զմարդ, կ'ազատէ զնա մեղամաղձոտութենէ և ամենայն ինչ գեղեցիկ և լաւ կը ներկայացընէ: Այս ամենայն յատկութեանց պատճառն է ըստ Գ. Ժերմէն—Սէյի, խահուէյի թէոպրամիտ? Իսկ ըստ Գ. Հեգելեայ՝ ֆոլայի յատկութեան պատճառն է սննդարար նիւթ մը, որ խառն է ընդ բնակաղնւոյ (taniu), սոսինձի (amidon), և այլն:

